

Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler

*

A Review on Irregular Migration:
Global Dynamics, Nation-States and Migrants

Nazlı Şenses Özcan

Öz

Bu makalede, özellikle 1980 sonrası uluslararası göç hareketliliklerine damgasını vuran düzensiz, ya da diğer bir tabirle "kayıtdışı", göçün genel çerçevesi çizilmiştir. Bu göç türüyle işaret edilen göç edilen ülkenin ülkeye giriş, o ülkede kalış (konaklama) ve/ya çalışmaya yönelik kurallara uyulmamasıdır. Yazıda, düzensiz göç olgusu üç farklı düzeyde ele alınmıştır: İlk olarak küresel ekonomik düzen içerisinde gelişen dinamiklerle düzensiz göçün ilişkisine değinilmiştir. Sonrasında, devlet düzeyinden bir bakış açısıyla düzensiz göçün devlet için ne anlama geldiği ve devletin bu göç türüne yönelik geliştirdiği politikalar ele alınmıştır. Son olarak, bireysel düzeyden bir bakış açısıyla düzensiz göçün göçmenin yaşamı için ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığı tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: uluslararası göç, göçmen, düzensiz göç, göç politikaları, göçmen emeği

Abstract

This paper draws a general outline of irregular migratory movements, which has been on rise in the post-1980 period. The defining character of this type of migration is that it does not comply with state's rules on entry, residence and/or work. The paper seeks to deepen the understanding on irregular migration by providing an analysis at three different levels: First, it discusses the relation between irregular migration and the global economic system. Then it looks at the position of nation-state towards irregular migration and the nature of policies towards it. Finally the paper adopts an individual level perspective and discusses the consequences of irregular migration for migrant's everyday life.

Keywords: international migration, immigrant, irregular migration, migration policy, migrant labour.

Giriş

2014 yılı Ağustos ayı sonunda haber ajanslarına, daha önceleri de birçok kez duyulmuş ve bu sebeple biraz da “alışılmış” bir haber daha düştü: Libya’daki resmi otoriteler, Avrupa kıyılarına ulaşmak üzere yola çıkmış yaklaşık 200 ‘kaçak’ göçmeni taşıyan bir teknenin Libya açıklarında battığını açıkladılar. Bu kaza sonucunda 16 göçmenin kurtarıldığı, 20 göçmenin öldüğü, en az 150 göçmeninse kayıp olduğu açıklandı. Libyalı sahil güvenlik yetkilisi bu göçmenlerin çoğunun Somalili ve Eritreli olduklarını düşündüğünü belirtti.¹ Diğer haber kaynakları ise ölen göçmen sayısının 250’den fazla olabileceğini açıkladı.² Sonuç olarak, bu trajedi, günün haberlerinde daha iyi yaşam olanakları arayan Afrikalı ‘kaçak’ göçmenleri taşıyan teknenin aşırı yük sebebiyle İtalya’ya ulaşmadan battığı şeklinde kısa bir anlatımla geldi geçti.³ Yine Ağustos ayında “Yunanistan’a gitmek için” bir balıkçı teknesine saklanmış 57 Suriyeli “kaçak” göçmenin Mersin’in Tarsus ilçesinde Sahil Güvenlik tarafından yakalandığı haberlere konu oldu.⁴ Benzer durumlarla ilgili tüm haberler kısa, net ve oldukça sıradanlaştırılarak verilse de insan sormadan edemiyor: Bu insanlar nasıl hem göçmen hem “kaçak”, nereden, neden, nereye kaçıyor; kaçtıkları yerde nasıl yaşıyor? Haziran 2014 tarihli bir başka gazete haberinde, Iğdır’ın Aralık ilçesinde yapılan insan kaçakçılığı operasyonunda yakalanan 21 Afganistanlı “mültecinin” sınır dışı edilmek üzere Iğdır Emniyeti Yabancılar Şube Müdürlüğü’ne teslim edildiği belirtildi. Yapılan habere göre yakalananlar arasında 1997 doğumlu bir Afgan çocuk “yaşını yanlış söylediği” gerekçesiyle bir polis tarafından dövülmüş ve sonra kaldırıldığı hastanede beyin kanaması sebebiyle ölmüştü.⁵ Nijeryalı Festus Okey’in benzer

¹ Scores feared dead after boat sinks off Libya, (25.08.2014)

<<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/scores-feared-lost-after-boat-sinks-off-libya-201482354229184773.html>>

² Morethan 250 migrants may have died in shipwreck off Libya, (26.8.2014)

<<http://uk.reuters.com/article/2014/08/24/us-libya-migrants-idUKKBN0GO0H920140824>>

³ Libya’da “kaçak göçmen” taşıyan tekne battı, (07.09.2014)

<<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/378066-libyada-quot-kacak-gocmen-quot-tasiyan-tekne-batti>>

⁴ Mersin’de 57 kaçak göçmen yakalandı, (25.8.2014)

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/mersinde_57_kacak_gocmen_yakalandi-1206309>

⁵ Van’ın Festus’u: Yabancılar Şubesi2nde dövülen çocuk öldü” (25.08.2014)

şekilde ölümü kamuoyunun dikkatini, görece daha çok çekmiş bir başka trajik göçmen hikâyesidir. Festus Okey 20 Ağustos 2007 tarihinde Beyoğlu Emniyet Asayiş Büro Amirliği'nde gözaltındayken bir polis tarafından silahla vurulmuş ve ölmüştür. İlgili dava o zamandan bu zamana devam etmiştir.⁶ Öldürüldüğü esnada Festus Okey Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından tanınan bir "sığınmacıydı".⁷ Ölümler ve kaybolan hayatlar için tanımlar fark yaratmalı mıdır?

Bu makale zamanımızın insan hareketliliğine ve göç olgusuna damgasını vurmuş bu 'kaçak' veya 'yasadışı' hareketleri anlamaya yönelik bir çaba içerisine giriyor. Makale, düzensiz göç ve göçmenler olarak işaret edilecek bu olguyu, önce küresel düzeyde, sonra devlet ve birey (göçmen) düzeyinde ele alıyor. Bunu yaparken de konuyla ilgili var olan yazının bir incelemesini de yapmış oluyor.⁸

İlk olarak netleştirilmesi gereken aslında burada 'kaçak', 'yasadışı', ya da bu makaledeki tercihle düzensiz göç (ve göçmen) derken tam olarak hangi göç türünden söz edildiğidir. İçinde bulunduğumuz dönemde göç ve göçmen kategorileri oldukça çeşitlidir⁹, düzensiz göçü belirleyense devletin kendi göç politikaları ve göçle ilgili kurallarıdır. Bir diğer ifadeyle, aslında düzensiz göç devletler tarafından "neyin yasal kabul edildiğiyle" ilişkili olarak tanımlanmaktadır (Samers, 2001: 131-132). Bu noktadan hareketle, düzensiz göçmenlerin, göç edilen ülkenin ülkeye giriş, o ülkede kalış (konaklama) ve/ya çalışmaya yönelik kurallarına aykırı davrandıkları söylenebilir (Fargues, 2009: 545). Netice itibarıyla düzensiz göç devletin uluslararası göçle ilgili var olan mevzuatına uymaz, devletin koymuş olduğu kurallara aykırıdır ve bunlara göre işlemez. İşte tam da bu sebeple "düzensiz" terimi yerine Türkçede "kaçak" ve "yasadışı" göçmen, İngiliz-

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/vanin_festusuyabancilar_subesinde_dovulen_cocuk_oldu-1197608 >

⁶ Festus Okey davası yeniden başlıyor, (25.8.2014)

<<http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/156185-festus-okey-davasi-yeniden-basliyor>>

⁷ Özgür Mumcu, "Festus Okey kim?", (25.8.2014)

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ozgur_mumcu/festus_okey_kim-1056226

⁸ Bu bölümleri yazarken "Rights and Democratic Accountability: A Comparative Study on Irregular Immigration in Greece, Spain, and Turkey" [Haklar ve Demokratik Hesapverebilirlik: Yunanistan, İspanya ve Türkiye'deki Düzensiz Göç üzerine Karşılaştırmalı bir Çalışma] (2012) başlıklı doktora tezimin ikinci ve üçüncü bölümlerinden yararlandım.

⁹ Bu çeşitliliği eleştirel bir gözle inceleyen bir çalışmaya örnek olarak bakınız, King, 2002.

ce'de ise "illegal migrant" terimleri de karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu terimler, birçok araştırmacı ve sivil toplum aktörü tarafından kullanılması uygun kabul edilmemektedir.¹⁰ Bunun en önemli sebeplerinden biri bu terimlerin kullanılmasının göçmenler açısından aşağılayıcı ve insanlık onurunu kırıncı anlatılar yarattığının düşünülmesidir. Örneğin araştırmacılar bir insanın değil ancak bir eylemin yasadışı olabileceğinin altını çizerek (Fargues, 2009: 545); bu terimlerse insanların yasalar önündeki tanınırlığının ve haklarının yok sayıldığı anlamını yaratabilmektedir. Bir başka altı çizilen noktaysa, "kaçak" ve yasadışı" terimlerinin var olan gerçeği tanımlamaktan uzak olduğudur. Örneğin, göç hareketlerindeki "yasadışı" statülerin bir gecede değişebilen göç yasalarıyla 'yasallaştığı' gözlemlenebilir (King 2002; Fargues, 2009). Söz gelimi, bir gün önce 'yasadışı' göçmen olan birisi bir gün sonra uygulanan bir af programıyla (*regularisation*) oturma ve çalışma iznine sahip olabilmekte ve 'yasal' göçmen statüsüne geçebilmektedir. Bu durumsa bize göçün yasal ve yasadışı kabul edilen statülerinin aslında devletler tarafından da yaratılabildiğini göstermektedir. İşte terminolojiyle ilgili bu endişelerin tarafımda da paylaşıyor olması ve özellikle 1980 sonrası göç hareketlerinin sınıflandırılmasının giderek zorlaşması nedeniyle bu makalede düzensiz göç/göçmen terimlerinin kullanılması tercih edilmiştir.¹¹

Özetle, düzensiz göçle vurgulanmak istenen özellikle son 30-40 yıla damgasını vuran ve giderek daha çok insanın hayatını etkileyen yeni bir göç biçimidir. Bu biçim Birleşmiş Milletler tarafından "düzenlenmiş" mülteci (ve sığınmacı) hareketliliğinden de farklıdır. Bu farkın altını çizmek önemlidir; çünkü Türkiye'de, özellikle medyada, mülteci, sığınmacı ve "kaçak" göçmen terimleri çoklukla birbirinin yerine kullanılmaktadır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmeye göre mülteci (*refugee*) "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle kork-

¹⁰ PICUM'un (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants) neden "yasadışı" teriminin kullanılmaması gerektiğine yönelik hazırladığı broşür için bakınız, <http://picum.org/picum.org/uploads/file_/TerminologyLeaflet_reprint_FINAL.pdf> (7.9.2014)

¹¹ Düzensiz göç terimi Türkçede akademik kullanımda özellikle 2000'lerden itibaren yaygınlaşmıştır. Bazı örnekler için, bakınız Erder ve Kaşka, 2003; İçduygu & Aksel, 2012. Öte taraftan Türkçede giderek daha çok tercih edilmeye başlanan bir diğer kullanım da "kağıtsız göçmenler" terimidir.

tuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen"¹² kişilerdir. Sığınmacı (*asylum seeker*) terimi ise, genellikle, mülteci statüsü almak isteyen, bu sebeple başvuruda bulunmuş ancak başvurularının devlet veya BMMYK tarafından henüz sonuçlandırılmamış kişileri ifade etmek için kullanılır. 1951 Sözleşmesi uyarınca devletler, mülteciler için "geri göndermeme" ilkesini (*non-refoulement*) uygulamak zorundadır. Yani mülteci statüsü almış birisi zulme uğrayacağı yere geri gönderilemez, sınır dışı edilemez.¹³ Uluslararası hukukça tanımlanmış bu göçmen tipi, bu makalede sözü edilen düzensiz göçmen kategorisinden ayrılmaktadır. Öte taraftan, mülteci-sığınmacı ve düzensiz göçmen arasındaki bu kategorik fark da gerçekte çoğu zaman ayırt edilemeyebilir. Mülteci statüsü alamamış sığınmacı ülkede kalmaya devam ederse düzensiz göçmen konumuna gelmektedir (çünkü ülkede kalış izni artık yoktur). Ya da mülteci statüsüne fiilen uygun durumdaki birçok göçmen, devletlerin mülteci statüsünü vermeyecekleri ve "kaçak göçmen" olarak değerlendirilip sınır dışı edilecekleri endişesiyle herhangi bir başvuruda dahi bulunmamaktadır. Göçmenlerin bu endişelerinde bir gerçeklik payı vardır; çünkü devletler mülteci statüsü verirken giderek daha gönülsüz davranmaktadır. Mülteci statüsü bir takım 'tanınmış' haklarla gelebildiğinden devletleri bir takım yükümlülükler altına sokmaktadır. Kamuoyunda sıkça görülen "sığınmacı", "mülteci", "kaçak" gibi özensiz veya yanlış kullanımların bu terimlerin göç yasalarıyla birinden diğerine (özellikle düzensiz göçmendeki sığınmacıya ve sığınmacıdan düzensiz göçmene) kolayca değişebilmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Düzensiz göçmenlere dönecek olursak, göç politikaları açısından bu düzensiz durumları mültecilik başvurularının reddedilmesinden sonra ülkede kalmaya devam etmelerinden kaynaklanabileceği gibi başka nedenler de bu duruma yol açabilir. Özetle bu göçmenler, göç ettikleri devletin oturma ve/ya çalışma iznine sahip değillerdir ve bu farklı biçimler de olabilir: (1) göçmenin oturma izni vardır, çalışma izni yoktur; (2) göçmen yasal yollarla giriş

¹² Mülteciler, (25.8.2014) <<http://www.unhcr.org.tr/?page=72>>

¹³ Türkiye'nin 1951 Sözleşmesi'nin mülteci ve sığınmacı statülerini belirleyen maddelerini ne şekilde uyguladığı 4 Nisan 2013'de kabul edilen yeni göç yasası, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda görülebilir. Erişim için:

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>

yapmıştır (mesela turist vizesiyle) ama vizesiz oturmaya ve çalışmaya başlamıştır; (3) göçmenin oturma ve çalışma vizesinin süresi dolmuştur, o saatten itibaren oturma (ve çalışma) izni yoktur; (4) göçmen ülkeye yasadışı yollarla giriş yapmıştır (mesela sahte pasaportla veya sınır kontrollerinden kaçarak) ve bu sebeple ne oturma ne de çalışma vizesi vardır...¹⁴ Tüm bu kategorilerin göçmenler ve devletler açısından ne anlama geldiği önemli bir tartışma konusudur.

Düzensiz Göç ve Küresel Dinamikler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'ya yönelik göç hareketleri incelendiğinde göze çarpan ilk eğilim 1950'ler ve 1960'larda özellikle Belçika, Fransa, Almanya ve İsviçre'nin, savaş sonrası yeniden yapılanmayı karşılamak için dış ülkelerden (ağırlıklı olarak önce Güney Avrupa ülkelerinden, sonrasında ise Türkiye ve Kuzey Afrika'dan) kendi ülkelerine yaptıkları emek transferleridir. Bu göç dalgasıyla gelenler kalıcı göçmenler olarak değil de geçici olarak gelen "misafir işçiler" olarak düşünülmüşlerdi. Sonrasında, 1970'lerdeki küresel ekonomik krizin de etkisiyle bu misafir işçi programları durdurulmuş ve emek göçü düzenlemeleri ve kuralları yeniden ele alınmıştır. Bu tarihlerde Batı Avrupa'ya göç esas olarak aile birleşmeleri biçiminde devam etmiştir. 1980'lere gelindiğinde Batı Avrupa devletlerinin neredeyse tümünde göç ve vatandaşlık yasaları iyice sıkılaştırılmıştı (Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton, 1999: 299-300). 1980'lerin ortalarından itibaren hem küresel boyuttaki hem de Avrupa'ya yönelik göçün en önemli özelliği mültecilerin ve düzensiz göçmenlerin hareketliliğinin artması olmuştur (King, 2002: 96). King'e (2002) göre bu 'mültecilerin' en belirleyici özelliği 1951 Sözleşmesi'ne göre mülteci statüsü alamayacak olmaları ve bu sebeple sığınmacı olarak kalmaya mecbur bırakılmış olmalarıdır. King, 1951 Sözleşmesinin, yukarıdaki paragraflarda da değinilen mülteci tanımının güncelliğini yitirdiğini ve yeni bir takım siyasi, dini, etnik ve çevresel krizlere cevap veremediğini söylemektedir (96). Bu durum makalenin giriş kısmında sözü edilen sığınmacı ve düzensiz göçmen arasındaki belirsizliği de bir açıdan açıklamaktadır. Buna ek olarak, King'in sözünü ettiği krizlere ekonomik olanları da eklemek gerekir. Göç

¹⁴ Daha detaylı bir düzensiz göç sınıflandırması için bakınız Tapinos (1999).

edilen ülkelerdeki ekonomik dönüşümler ve ortaya çıkardığı sosyal krizler düzensiz göçü (ve yeni mültecilik hallerini) ortaya çıkaran en önemli sebeplerdendir. Nitekim birçok araştırmacı özellikle 1980'lerden sonra düzensiz göçün artmasında yine bu döneme damgasını vuran küresel neoliberal ekonomi politikalarının etkili olduğunu söylemektedir. Gelişmekte olan ve eski sosyalist ülkelerde uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların buralarda eşitsizlikleri, yoksulluğu, işsizliği, sanayisizleşmeyi arttırdığı, buna karşılık enformel ekonomiyi, şiddet içeren çatışmaları, devletin çöküşünü arttırdığı söylenmektedir (Likić-Brborić, 2007:167). Bu ortam, doğal olarak, bu bölgelerden bu sorunların yaşanmadığı ya da görece daha az yaşandığı bölgelere göçü teşvik etmektedir.

Benzer bir bakış açısıyla yola çıkan Purkis, özellikle 1980 sonrası döneme damgasını vuran düzensiz göç hareketlilikleri, neoliberal politikalar doğrultusunda (niteliksiz ve ucuz emek arayışıyla) üretim faaliyetlerini küresel boyuta taşıyarak, sınır ötesi alanlara kaydıran ulus-ötesi firmaların taşındıkları bölgelerde “üretim ve emek süreçlerini yeniden yapılandırması çerçevesinde ele alınmalıdır” görüşünü ileri sürmektedir (2006). Bu taşınmalar işsizliğin, yoksulluğun, taşeronlaşmanın artmasına ve yapısallaşmasına sebep olmuştur. Ulus-ötesi firmalarla rekabete dayanamayan işletmelerin kapanması sonucu genişleyen işsiz nüfusun hem ulusal hem de uluslararası ölçekte hareketliliği artmıştır.

Giriş kapılarını emek göçüne sıkıca kapatmış Batı Avrupa'ya (ve diğer gelişmiş ülkelere) yasal yollarla girmek daha önce de belirtildiği gibi zorlaşmıştır. Bu durum, çeşitli sebeplerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve insan onuruna yakışır ekonomik koşullara sahip olmak isteyen birçok insan için düzensiz göçü bir yol olarak öne çıkarmıştır. Buna karşılık, “neoliberal saldırı” ve ortaya çıkardığı deregülasyon, liberalleştirme, esnekleştirme ve emek maliyetinin fazla olması gelişmiş sanayi ülkelerinde güvencesiz koşullarda çalışmaya hazır vasıfsız ve yarı-vasıflı emeğe yönelik talebi arttırmıştır (Overbeek, 2002: 3). Batı Avrupa devletlerinde refah rejimleri ‘yasal’ göçmenleri de, vatandaşlarla hemen hemen aynı şekilde, kapsar hale gelmiştir. Bu durumsa emek maliyetini düşürmek isteyen işverenler için belgesiz, düzensiz göçmenleri cazip hale getirmiştir (Samers, 2003: 575). Devlet nezdindeki ‘tanınırlıklarının’ olmaması ve ‘kaçak’ olmaları onları çeşitli koruma rejimlerinin de dışında bırakmaktadır. Yapılan araştırmalar düzensiz göçmenlerin, eşit, adil, güvenli çalışma ko-

şullarına erişim, asgari ücret ve örgütlenme gibi haklardan mahrum oldukları için işyerlerinde her türlü sömürüye açık hale geldiklerini göstermektedir. Bu durum, sadece büyük küresel kentlerde değil tarım sektörünün esnek ve ucuz emek talep ettiği kırsal kesimlerde de gözlemlenmektedir (Haidinger, 2007). Mecbur bırakıldıkları düşük ücretler ve esnek çalışma koşulları işverenlerin üretim maliyetlerini düşürmelerini sağladığından düzensiz göçmenlerin istihdamı bir çok yerde küçük ve orta işletmelerin varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamıştır (Overbeek, 2002: 3) Güney Avrupa ülkelerindeki (özellikle İtalya ve Yunanistan'daki) geniş enformel sektör düzensiz göç hareketlerinin bilhassa bu bölgelerde yoğunlaşmasında belirleyici olmuştur. Enformel işlerin yaygın olduğu tarım, turizm, inşaat, tekstil ve bakım hizmetleri (çocuk, yaşlı, hasta) gibi sektörlerde düzensiz göçmen emeği oldukça yaygındır (Toksöz, 2007). Verimliğin düşük olduğu ve varlıklarını devam ettirebilmek için ucuz ve esnek emeğe dayanan bu gibi sektörler için güvencesiz, belgesiz ve devlet için 'kaçak' durumdaki bu göçmenlerin varlığı bir 'fırsat' teşkil eder; çünkü ihtiyaç duydukları koşullarda çalışacak yerli emek bulmaları oldukça güçtür.

Sonuç olarak, az gelişmiş veya gelişmekte olan çevre ülkelerin küresel ekonomiye entegre olmalarıyla şiddetlenen sosyal, ekonomik sorunlar, buna ek olarak devam eden siyasi çatışmalar ve çevresel krizler sonucu göç etmek zorunda kalan insanlar göç ettikleri ülkelerde iki farklı durumla karşılaşır: (1) devlet nezdinde daha fazla göçmenin gelmesini engellemek üzere tasarlanmış sıkı göç ve vatandaşlık yasaları; (2) ekonomik planda, sınır ötesi bölgelere "kaydırlamayan emek yoğun sektörlerde maliyetleri düşürücü yönde emeğin değersizleşmesi, deregülasyonu ve esnekleştirilmesi politikaları ile artan vasıfsız işgücü talebi" (Purkis, 2006: 49). Bu iki farklı durumun ortaya çıkardığı sonuç, ülkelerinden göç etmek zorunda kalan insanların, tıkalı yasal yollar yerine belgesiz, kayıtsız, 'izinsiz' göçmen işçiler olarak vasıfsız ve/ya esnek işgücü talebi olan sektörlerle kolayca entegre olmaları, içine girdikleri koşullara razı gelmeleridir.

Devlet ve Düzensiz Göç

Devletler, genel olarak, düzensiz göçün 'yasadışılığını' vurgulayarak, bu durumu, topraklarına izinsiz giren, topraklarında izinsiz kalan ve çalışan

insanların varlığını egemenlik haklarının bir ihlali olarak değerlendirme eğilimindedir. Bu nedenle, düzensiz göçe yönelik politikalarını anlatırken ağırlıklı olarak “mücadele” (İngilizce *fight, combat*) gibi sözcükler kullanmayı tercih ederler. En çok karşılaşılan “mücadele” yöntemi devletin düzensiz göçe karşı sınır güvenliğini artırmasıdır. Bu sınır güvenliği mücadelesi, yüksek ‘risk’ taşıyan sınırlara duvar örmeye, elektrikli tel çekmeye kadar gidebilir. Avrupa Birliği (AB) örneğinde düzensiz göçün ve göçmenlerin “güvenlikleştirilmeye” (*securitisation*) maruz bırakıldığı ve bunun bir uzantısı olarak kullanılan söylemde bu göç türünün bir ‘tehdit’, ‘suç’ ve ‘risk’ olarak ifade edildiği, düzensiz göçe yönelik politikaların bu doğrultuda tasarlandığı görülür. Böylece, gözetim, kontrol, alıkoyma/gözaltı, cezalandırma gibi idari uygulamaların da gerekli ve meşru olduğuna yönelik bir algı yaratılır (Guild et al., 2008: 2).¹⁵ Guild ve arkadaşlarına göre “mücadele” (“*fight*”, “*combat*”) ve “yasadışı” (“*illegal*”) gibi ifadeler düzensiz göçü güvenlik alanına yerleştirmek ve devlet güvenliğine tehdit olarak algılanacak yeni bir insan grubu ve eylemi yaratmak için kullanılan söylemsel stratejilerdir (2008: 3).

Devletlerin düzensiz göçe yönelik politikaları göç araştırmacıları tarafından yoğunlukla çalışılan bir konudur. Örneğin, AB’nin geliştirdiği elektronik gözetim sistemlerinin yapısını ve bunların Avrupa ülkelerinin düzensiz göçle ‘mücadelesindeki’ rolünü inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (örnekler için, Broeders, 2007; Broeders ve Engbersen, 2007; ABD’deki benzer uygulamalar için, Cornelius, 2005). Sınırlardaki güvenlik önlemlerini inceleyen çalışmalar, bu yöntemlerin düzensiz göç hareketlerini durdurmakta beklendiği kadar etkili olmadığını gösterir. Aksine, artan sınır güvenlik uygulamaları sonucunda göçmenler göç planlarından vazgeçmek yerine daha dolambaçlı ve tehlikeli rotalar çizerek göç hareketlerini sürdürürler (Spijkerboer, 2007; Cornelius, 2005). Buna ek olarak, sınır kontrollerinin göçmenlerin fiziksel sağlığını dikkate almadığı ve bu kontroller sonucu oluşabilecek hak ihlalleri ve risklere karşı pratikte herhangi bir önlemin alınmadığı belirtilmektedir. Örnek olarak, İspanya sınırlarında devriye gezen teknelerin göçmenleri yakalayacak her türlü dona-

¹⁵ AB’nin düzensiz göç politikalarının gelişimini inceleyen bir başka çalışma için bakınız Samers (2004). Samers’a göre AB’ye yönelik düzensiz göç ‘tehdidi’ AB yetkilileri ve siyasilerinin kendi söylem ve eylemleri sonucu yaratmış oldukları bir durumdur.

nıma sahipken onları boğulmaktan kurtaracak herhangi bir donanuma sahip olmadığı belirtilmektedir (Spijkerboer, 2007: 132).

Devletlerin düzensiz göçe yönelik geliştirdikleri ve siyasi tartışmalara giderek daha çok damgasını vuran diğer iki önemli politika ise geri kabul anlaşmaları ve yasallaştırmalardır (*regularisations*). Geri kabul anlaşmalarının temel amacı ülke içerisindeki düzensiz göçmenleri geldikleri yerlere, burası kendi ülkeleri olabilir veya geçtikleri transit ülke olabilir, geri gönderebilmektir. Bunun için kaynak ve hedef ülke arasında bir anlaşma imzalanması ve geri kabulün hangi koşullar ve kurallar çerçevesinde gerçekleşeceğinin belirlenmesi gerekir. AB için bu anlaşmalar, topraklarına yönelik göçün kontrol edilebilmesi için ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bilindiği üzere, Türkiye ve AB, Aralık 2013 tarihinde bir geri kabul anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla, Türkiye, AB ülkelerine Türkiye üzerinden yasadışı yollarla geçen üçüncü ülke vatandaşlarını ve kendi ülkesinin vatandaşlarını Türkiye'ye geri kabul edeceğini taahhüt etmiştir. Kamuoyu ve siyasi arenadaki tartışmalar çoğunlukla bu anlaşmanın Türkiye'ye maliyeti (maddi yük, düzensiz göçmenlerin sayısının artacağı vb...) ve kazancı (Türkiye vatandaşlarının AB ülkelerinde vize esnekliği sağlayabilme ihtimali, üyelik koşullarının yerine getirilmesi, ilişkilerin düzelmesi vb...) etrafında tartışılmaktadır. Ancak, sivil toplumdaki bazı sesler dışında hemen hemen hiçbir siyasi aktör bu geri kabul anlaşmasında göçmenlerin karşılaşılabilecekleri mağduriyetleri sorgulamamaktadır. AB'nin imzalamış olduğu geri kabul anlaşmaları uluslararası koruma rejimlerini (1951 Sözleşmesi, AB Temel Haklar Bildirgesi (2000) gibi) dikkate alsa da uygulamalarda göçmen haklarının (özellikle sığınma hakkının ve geri göndermeme ilkesinin) ihlal edildiği söylenmektedir (EMHRN Politika Notu, 2013).

Yasallaştırma göçmenlerin devletin göç kuralları nezdindeki yasadışı kalış ve/veya çalışmalarını yasal statüye geçirmek için devlet tarafından düzenlenen af programlarıdır. Avrupa ülkelerinin bazılarında, özellikle İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinde sıklıkla kullanılan programlardır. Araştırmalar, AB ülkelerinde 1996-2008 yılları arasında toplamda 3,5 milyon göçmenin bu programlardan yararlanıp, statülerini yasallaştırdıklarını göstermektedir (REGINE Politika Notu, 2009). Bazı ülkelerin düzensiz göçü düzenli hale getirmek için başvurdukları bu programların farklı ülke ve zamanlardaki uygulamaları birbirinden çok

farklı amaç ve sonuçları içerir. Göçmenlerin sınırdışı edilmelerinin önüne geçmek, sosyal ve ekonomik mağduriyetlerini gidermek amacıyla geliştirilen hak temelli programlar olduğu gibi, ülkedeki emek piyasası, enformel ekonomi, vergi ve sosyal güvenlik sistemi gibi yapıları dikkate alan ve bunların düzenlenmesi amacıyla geliştirilen programlar da olabilir. Yasallaştırmaların sonuçları değerlendirilirken önemli olan bir ölçüt statüleri yasallaşan göçmenlerin bu statülerini uzun vadede koruyup koruyamamalarıdır. (REGINE Politika Notu, 2009).

Buna ek olarak devletlerin programları yürütürken yeni mağduriyetlere sebep olup olmadığı da dikkate alınması gereken bir husustur. Örneğin, yasallaştırmalara sıkça başvuran Yunanistan'da bu programların uygulanışında bürokratik karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Yunanistan'da 2005 yılında yapılan yasallaştırma programının amacı daha önce hiç oturma izni almamış göçmenlerin statülerini yasallaştırmaktı. Ancak programa başvuru aşamasında göçmenlerden talep edilen başvuru belgeleri arasında sadece daha önce bir şekilde oturma izni almış olan göçmenlerin sahip olabileceği vergi numaraları ve sosyal güvenlik kurumu sertifikalarının yer alması nedeniyle, program asıl amacını gerçekleştirememiştir (Baldwin-Edwards, 2009: 54). 2007 yılındaki yasallaştırma programında ise göçmenlerin (işverenin yerine) sosyal sigorta pullarını kendilerinin alabileceği söylenmiş; ancak sosyal sigorta kurumları bu karardan haberdar olmadıklarını söyleyerek göçmenlerin bu pulları almalarını engellemişlerdir (Baldwin-Edwards, 2009: 60). Baldwin-Edwards'a (2009) göre, Yunanistan'da yasallaştırma programları söz konusu olduğunda göçmenler tam bir belirsizlik ("*limbo*") içerisinde bırakılmakta ve bu durum en çok avukatların, mafyanın ve rüşvet alan bürokratların işine yaramaktadır. Yine de, devlet tarafından kuralları net bir şekilde belirlendiğinde ve göçmenlerin bilgilendirilmesi sağlandığında yasallaştırmalar düzensiz göçmenlerin hak ve özgürlüklerini devlet nezdinde tanıtılabilmeleri için önemli mekanizmalardır.

Düzensiz Göçmenler ve Kentteki Yaşam

Göç hareketleri özellikle devletlerin büyük kentlerine doğru gerçekleşmektedir. Bu durum düzensiz göç için de geçerlidir. Türkiye'nin sanayi ve hizmet sektörünün en önemli merkezi olan İstanbul da özellikle 1990'ların

sonlarından itibaren artan oranlarda uluslararası göçmen çekmeye başlamıştır (Toksöz vd., 2012: 72). 2012 yılında yapılan bir araştırma (Toksöz vd., 2012) İstanbul'daki düzensiz göç ve göçmenlerin çalışma ve yaşam koşullarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁶ Bu saha çalışması kapsamında İstanbul'da çok farklı ülkelerden gelen (eski Sovyetler Birliği ülkeleri, Afrika ülkeleri gibi) göçmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Bu bölümde düzensiz göçmenlerin gündelik hayatı ve kent yaşamıyla etkileşimleri anlatılırken özellikle bu çalışmanın bulgularından yararlanılacaktır. Buna ek olarak 2010 yılında Atina ve Madrid'de doktora çalışmam kapsamında yapmış olduğum saha çalışmaları sırasındaki gözlemlerim de düzensiz göç hareketlerinin göçmenlerin kentlerdeki gündelik hayatını ne şekilde etkilediğinin daha iyi anlaşılması için kullanılacaktır.

Düzensiz göçmenlerin gündelik yaşamlarının anlaşılmasına yönelik yapılan çalışmalar dikkate alındığında ilk söylenmesi gereken göçmenlerin temel haklarına erişimde ayrımcılığa uğradıkları, haklarına erişimlerinin yetersiz ve kusurlu olduğudur (Taran, 2000; Haidinger, 2007). Bunların en başında ikamet etme hakkı, sağlık, eğitim, aile hayatı, asgari geçim, adil çalışma koşullarına erişim (asgari ücret, iş güvenliği gibi), adil yargılanma, keyfi tutuklanmama hakkı ve gözaltı ve tutuklulukta vatandaşlarla eşit muamele görme hakkı gelmektedir (Haidinger, 2007: 24). Örneğin, İstanbul Kumkapı'daki Geri Gönderme Merkezi'nin kapasitesi 300 kişiyi (200 erkek, 100 kadın olarak) barındırmaya yetecekken, çoğu zaman bu kapasitenin aşıldığı ve yukarıda sözü geçen araştırmanın yapıldığı dönemde de bu Merkez'de 400 göçmenin bulunduğu belirtilmiştir (Toksöz vd., 2012: 83). Bu durum, göçmenlerin sağlıklarını olumsuz yönde etkileyecek bir durumdur.

Göçmenlerin büyük kentlerde yaptıkları işlerin toplumsal cinsiyet rollerine göre dağıldığı görülmektedir. Göçmen kadınlar özellikle bakım hizmetlerinde çalışmaktadır (Toksöz vd., 2012: 90). İstanbul'da göçmenlerin yoğun olarak çalıştıkları işler arasında "çöp kağıt toplama işçiliği, sokak temizlik işçiliği, hasta/yaşlı/çocuk bakımı, hamallık, otelde ya da lokantada bulaşıkçılık, komilik, bulaşıkçılık, dansçılık, fuhuş, tezgahçılık, küçük çaplı ticaret (pazarda ya da sokakta hediyelik eşya, bebek eşyası,

¹⁶ Bu araştırma aynı zamanda Antalya'daki turizm sektöründe çalışan düzensiz göçmenler üzerine de kapsamlı bir analiz içermektedir.

kolye, enstrüman saat satma), uyuşturucu satışı, bavul ticareti” gibi işlere ek olarak “deri işkolunda (ayakkabı, çanta atölyelerinde) işçilik; konfeksiyon/tekstil atölyelerinde işçilik, kot taşıma işçiliği, halı dokuma işçiliği” gibi imalat sektörü işlerini de kapsamaktadır (Toksöz vd., 2012: 91). Göçmenlerin İstanbul’da aldıkları ücretler “aylık 1000-1500 Lira arasında değişmektedir. En düşük ücreti alanlar haftalık 100 ve 150 TL karşılığında tekstilde çalışan 15-17 yaşlarındaki Suriyeli göçmenlerdir.” (Toksöz vd., 2012: 93). Düzensiz göçmenlerin büyük bir çoğunluğu çalışmış oldukları işlerde ücretlerini zamanında alamadıklarını ve/ya hiç alamadıklarını söylemektedir (Toksöz vd., 2012: 93). Bu durum emek yoğun, güvencesiz, düzensiz, esnek işlerde çalışan göçmenlerin karşılaştığı en somut sömürü biçimidir. Kâğıtsız ve devlet nezdinde ‘kaçak’ veya ‘yasadışı’ olmaları, sınırdışı edilme endişesiyle birleşince, göçmenler resmi kurumlardan yardım talep edememekte ve çeşitli sömürü mekanizmaları karşısında oldukça savunmasız kalmaktadırlar.

Yapılan araştırmalar aynı zamanda düzensiz göçmenlerin kendi ülkelerinde edindikleri vasıfları göç ettikleri ülkelerde kullanamadıklarını da göstermektedir. Örneğin, Türkiye’den Londra’ya göçenlerden düzensiz statüleri sahip olan göçmenlerin, bu statüleri sebebiyle gündelik hayatta karşılaştıkları sorunları inceleyen bir araştırmaya göre, en sık karşılaşılan sorunlardan biri göçmenlerin vasıflarının çok daha altındaki işlerde çalışmalarıdır (Erdemir ve Vasta, 2007). Toksöz ve diğerlerinin yapmış olduğu araştırmada da görüşülen göçmenlerin arasında eğitilmiş olanlar ve göç etmeden önce profesyonel mesleklere sahip olanlar vardır. Görüşülen göçmenlerden eğitim durumlarıyla ilgili bilgi edinilenler arasında “özellikle eski Sovyetler Birliği ülkelerinden gelen göçmenler genellikle üniversite mezunudur”. Ancak düzensiz göçmenlerin ağırlıklı olarak çalıştıkları işler dikkate alındığında, göç edilen yerde önceden sahip olunan niteliklerin kullanılmadığı ortaya çıkmakta ve vasıfsızlaşma düzensiz göçün ortaya çıkardığı önemli bir başka sorun olarak belirmektedir.

Düzensiz göçmenlerin göç ettikleri yerlerdeki yaşantılarının belirleyici bir diğer özelliği, devletin sunmakta olduğu sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerinden yararlanamıyor olmalarıdır. Örneğin, Yunanistan’da belgesiz göçmenler sağlık sisteminin tamamen dışındadır. Göç yasaları sadece acil sağlık yardımına erişimlerinin önünü açar; ancak bu temas polis tarafından yakalanıp sınır dışı edilme riski de taşımaktadır. Öte taraftan

'acil' olan sağlık sorunları da oldukça görecelidir. Bu sebeple birçok göçmen aslında sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarında hastaneye gidemez, başta sağlık olmak üzere ihtiyaçlarını genellikle sivil toplumda, devletsiz alanlarda giderirler. Örneğin, Atina'da, *Omonio* gibi, özellikle göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde faaliyette olan çeşitli sivil toplum örgütleri (STÖ) vardır. Bu STÖ'ler göçmenlerin içinde buldukları güvencesiz durumun farkındadır ve bunları gidermeye yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunurlar. Mesela, Sınır Tanımayan Doktorlar (MSF-*Médecins Sans Frontières*) ve benzeri örgütlenmeler göçmenlere sınırlı imkânlar ve kaynaklarla da olsa çeşitli sağlık hizmetleri sunmaktadır.¹⁷ Buna ek olarak, STÖ'ler düzensiz göçmenlere yönelik yasal danışmanlık, dil kursları, maddi destek gibi faaliyetlerde de bulunurlar. Bu durum İspanya için de geçerlidir. Yunanistan'a kıyasla İspanya'daki göç yasaları düzensiz göçmenlere eğitim ve sağlık gibi bir takım kamu hizmetlerine erişimin önünü açsa da göçmenlere sosyal yardımlar sunan çeşitli sivil toplum örgütleri Madrid'de de faaliyettedir. Mesela, gözaltına alınan göçmenlere yasal danışmanlık yapan ve onlara avukat temin eden STÖ'ler vardır. Bu STÖ'ler göçmenlerin sahip oldukları hakları bilmediklerini ve kendilerinin göçmenleri kullanabilecekleri haklarla ilgili bilgilendirdiklerini söylemektedir.¹⁸

Krause (2008) Hannah Arendt'in çalışmalarındaki (*Totalitarizmin Kaynakları*) bakış açısını kullanarak düzensiz göçmenlerin yaşadıkları ülkelerde "hakkı olmaya hakkı olmak"tan mahrum olduklarını ve bu sebeple de mutlak bir hâkimiyet altında yaşadıklarını söylemektedir. Düzensiz göçmenlerin içinde buldukları bu durum insan hakları kavramının uygulamada aslında vatandaş hakları anlamına geldiğini doğrulamaktadır. Krause'ye göre bu durum içinde bulunduğumuz ulus-devlet sisteminin anti-demokratik doğasına dikkat çekmektedir (Krause, 2008: 338-9).

¹⁷ STÖ'lerin göçmenlere yönelik bu ve benzeri faaliyetlerini, devlet politikaları ve göç dinamikleriyle etkileşimi kapsamında inceleyen bir makale için bakınız Akbaş (2012).

¹⁸ Doktora araştırmamın Atina saha araştırması bulguları, "Rights and Democratic Accountability: A Comparative Study on Irregular Immigration in Greece, Spain, and Turkey" başlıklı tezin beşinci bölümünde anlatılmıştır.

Sonuç Yerine

Bu makale oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir olguya, 21. yüzyıla damgasını vuran düzensiz göç hareketliliğine kısa bir not düşmek için yazılmıştır. Bunu yaparken de konunun karmaşık yapısını biraz netleştirebilmek adına ilk olarak küresel düzeyde, daha sonrasında devlet ve birey (göçmen) düzeyinde düzensiz göç hareketliliğinin en belirleyici özelliklerinin çerçevesini çizmeye çalışmıştır. Her üç bölüm için de daha fazlası söylenebilir, her üç bölümden de birçok önemli araştırma konusu çıkabilir. Üç farklı düzeyde yapılan bu tartışmalar aynı zamanda birbiriyle ilişkili ve iç içe geçmiştir.

Düzensiz göçün dinamiklerinin anlaşılması için ilk olarak küresel bir politik ekonomi bakışı önemlidir. Bu bakışla düzensiz göçün aslında küresel ekonomik sistemin bir çıktısı olduğu anlaşılmaktadır. Sonrasında devlet ve düzensiz göç ilişkisine bakıldığında bu göç türünün ulus devletle karmaşık bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. İlk olarak böylesine güvencesiz (*precarious*) bir grubun somut gerçekliği, gelişmiş Batı demokrasilerinin temsil ettiklerini iddia ettikleri ilkelerin gerçekliğini zorlamaktadır. “Vatandaşlarına” sağlıklı, temiz, korunaklı ve “demokratik” alanlar sunan siyasi sistemleri oldukça gelişmiş ulus devletlerin düzensiz göçmenleri pis, sağlıksız, tehlikeli, korunaksız ve anti-demokratik alanlara (kentte, sınırda veya denizde...) terk edebildikleri gözlemlenmektedir. Öte taraftan, McNevin’e (2007: 655-74) göre devlet yetkilileri düzensiz göçmenleri kriminalize ederek, cezalandırıp, caydırarak devletin ve vatandaşlarının egemenliğini destekleyen toprağa bağlı aidiyeti pekiştirmektedirler. Bu sebeple de düzensiz göçmenlerin hak talepleri (ya da “hakkı olmaya hakkı olmaları”) aslında toprak egemenliğine ve devlete meşru üyeliğe meydan okumaktadır. Göçmenlerin statülerini yasallaştırmaktan ziyade, düzensizliklerini korumak da devletlerin egemenliklerini pekiştirme amaçlarına daha çok hizmet etmektedir. Bu bakış açısıyla yaklaştığımızda düzensiz göç olgusuyla ‘mücadelenin’ aslında devletin sınırlarının meşruiyetini pekiştirdiği söylenebilir. Tüm o pahalı ama istenen etkiyi gösteremeyen sınır güvenlik sistemlerinin bu kadar tercih edilmesinin bir anlamı da bu olabilir. Son olarak, düzensiz göçün göçmenin yaşantısı için ne anlama geldiği çoğu zaman oldukça net ve mutlak bir yönü işaret etmektedir: Güvencesizlik ve görünmezlik.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2012). Göçmenler arasındaki dayanışmacı ağların dönüşümü: Göçmen sivil toplum örgütlerinin yeni misyonu. İçinde S. G. Ihlamur-Öner & N. A. Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: İletişim.
- Baldwin-Edwards, M. (2009). Chapter 2: Greece. İçinde M. Baldwin-Edwards & A. Kraler (Der.), *REGINE: Regularisations in Europe Study on Practices in The Area of Regularisation of Illegally Staying Third Country Nationals in The Member States Of The EU*. Vienna: ICMPD.
- Broeders, D. (2007). The new digital borders of Europe-Eu databases and the surveillance of irregular migrants. *International Sociology*, 22(1): 71-92.
- Broeders, D. & Engbersen, G. (2007). The fight against illegal migration: Identification policies and immigrants' counterstrategies. *American Behavioral Scientist*, 50(12): 1592-1609.
- Cornelius, W. A. (2005). Controlling 'unwanted' immigration: Lessons from the united states, 1993-2004. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4): 775-794.
- Coşkun, E. (2014). Türkiye'de göçmen kadınlar ve seks ticareti. *Çalışma ve Toplum*: 185-206
- EMHRN (The Euro-Mediterranean Human Rights Network/Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı) Politika Notu (2013): AB – Türkiye Geri Kabulüş Anlaşması: Göçmenlerin, Mültecilerin ve Sığınmacıların Hakları Güvende mi? <http://www.euromedrights.org/eng/2013/06/20/an-eu-turkey-readmission-agreement-undermining-the-rights-of-migrants-refugees-and-asylum-seekers/>
- Erder, S., & Kaşka, S. (2003). Düzensiz Göç ve Kadın Ticareti: Türkiye Örneği. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM)
- Erdemir, A. & Vasta, E. (2007). Work strategies among Turkish immigrants in London. İçinde E. Berggren, B. Likić-Brborić, G. Toksöz & N. Trimikliniotis (Der.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community in Europe*. Maastricht: Shaker Publishing.
- Fargues, P. (2009). Work, refuge, transit: An emerging pattern of irregular immigration South and East of the Mediterranean. *International Migration Review*, 43(3): 544-577.
- Guild, E., Carrera, S. & Balzacq, T. (2008). The changing dynamics of security in an enlarged European Union. *CEPS Challenge Papers*, No.12: <http://aei.pitt.edu/11457/1/1746.pdf>
- Haidinger, B. (2007). Migration and irregular work in Europe: Literature review. (Undocumented Worker Transitions EU Sixth Framework Programme, Work Package 3) http://www.undocumentedmigrants.eu/londonmet/library/r81814_3.pdf

Held, D., McGrew A., Goldblatt, D. & Perraton, J. (1999). *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.

İçduygu, A. & Aksel, D. B. (2003). *Türkiye’de Düzensiz Göç*. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

King, R. (2002). Towards a new map of european migration. *International Journal of Population Geography*, 8: 89-106.

Krause, M. (2008). Undocumented migrants: an Arendtian perspective. *European Journal of Political Theory* 7(3): 331-348.

Likić-Brborić, B. (2007). Globalisation, EU enlargement and new migratory landscapes: The challenge of the informal economy and contingencies for ‘decent work’. İçinde E. Berggren, B. Likić-Brborić, G. Toksöz & N. Trimikliniotis (Der.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community in Europe*. Maastricht: Shaker Publishing.

McNevin, A. (2007). Irregular migrants, neoliberal geographies and spatial frontiers of ‘the political’. *Review of International Studies* 33: 655-674.

Overbeek, H. (2002). *Globalisation and governance: Contradictions of neo-liberal migration management*. (HWWA Discussion Paper 174) Hamburg: Hamburg Institute of International Economics. <http://ageconsearch.umn.edu/handle/26363>

Purkis, S. (2006). Modern köleler: Göçmenler. *Eğitim Bilim Toplum*, 4(13):44-59.

REGINE (Regularisations in Europe: Study on practices in the area of regularisation of illegally staying third-country nationals in the member states of the European Union) Politika Notu, 2009,

http://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/REGINE_Policy_Brief.pdf

Samers, M. (2001). “Here to work”: Undocumented immigration in the United States and Europe. *SAIS Review XXI*, (1): 131-145.

Samers, M. (2003). Invisible capitalism: Political economy and regulation of undocumented immigration in France. *Economy and Society*, 32 (4): 555-583.

Samers, M. (2004). An emerging geopolitics of ‘illegal’ immigration in the European Union. *European Journal of Migration and Law* 6: 27-45.

Spijkerboer, T. (2007). The human costs of border control. *European Journal of Migration and Law* 9: 127-139.

Tapinos, G. (1999). *Clandestine immigration: Economic and political issues*. İçinde: OECD/Sopemi (1999): *Trends in International Migration*. Paris: OECD Publications, Paris

Taran, P. A. (2000). Human rights of migrants: Challenges of the new decade. *International Migration* 38: 7-51.

Toksöz, G. (2007). Informal labour markets and the need for migrant workers: The case of Turkey from a Comparative Perspective. İçinde E. Berggren, B. Likić-Brborić, G. Toksöz & N. Trimikliniotis (Der.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community in Europe*. Maastricht: Shaker Publishing.

Toksöz G., Erdoğan S., and Kaşka S. (2012). *Irregular Labour Migration in Turkey and Situation of Migrant Workers in the Labour Market*. Ankara: IOM.

Nazlı Şenses, 2004 yılında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını Hollanda'daki Leiden Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamladı. Doktora çalışmalarına Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü'nde başladı ve 2012 yılında "Rights and Democratic Accountability: A Comparative Study on Irregular Immigration in Greece, Spain, and Turkey" [Haklar ve Demokratik Hesapverebilirlik: Yunanistan, İspanya ve Türkiye'deki Düzensiz Göç üzerine Karşılaştırmalı bir Çalışma] (2012) başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. 2014 yılı Mayıs ayından beri Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor.